

Mintaszerű kutatás

HABA PÉTER OPUS MIRABILE-ELISMERÉSE

SZÖVEG | TEXT: LŐVEI PÁL

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Tudományos Bizottsága 1995-ben alapította a mindig az előző év legjobb művészettörténeti publikációinak díjazására szolgáló Opus Mirabile-elismerést. A bizottság eleinte két, jó ideje már három kategóriában értékeli, majd az Akadémia székházában ünnepi összejövetelen a bizottság egy-egy tagja méltatja a legkiválóbb műveket.

A sorban már huszonhatodik ünnepségre a járvány miatt egy éves késéssel, 2021. december 10-én került sor az Akadémia székházában, a 2019-es év díjazottjainak méltatásával. Az egy szerzős tanulmányok, monográfiák közül nagyon sok szavazatot kapott Haba Péter *Magyar ipari építészet 1945–1970* című köteté, amelyet a Terc Kiadó jelentetett meg.

Az Opus Mirabile-elismerések odaítélésének egyik lehetséges szempontja, hogy a díjazott mű különleges, úttörő, „innovatív” legyen. Haba Péter *Magyar ipari*

építészet 1945–1970 című monográfiája mindenképpen ilyen. A szerző a pályájának egy értékes évtizedét szánta rá – nemcsak mint művészettörténész volt ebben első, de építész kutatók sem igen foglalkoztak eddig behatóbban a témával. A munka kiemelkedő újdonságértékét jól mutatja a 15 oldalnyi bibliográfia. A mintegy hét és félszáz tétel döntő többsége magában a vizsgált korszakban született, és alapvetően a tárgyalás forrásbázisát alkotja. A korabeli írások vizsgálata a szakmai és esetenként a társadalmi hatást is bemutathatóvá teszi, az építészet- és építéstörténeten túlmenően a társadalomtörténet számára is használható eredményekkel kecsegtetve. Az 1980 után (tehát a vizsgált korszak felső időhatáraként jelzett 1970-hez képest legalább tíz évvel később) íródott, elsődleges forrásként általában szóba már nem jöhető munkák az egész anyagnak 12-13 százalékát teszik csupán ki. Ezek közül is több a módszertani szempontból, illetve analógiák, párhuzamok keresése miatt fontos, külföldi publikáció, történészek által írt, nyilván megkerülhetetlen korszak-összefoglalás, építészméleti tanulmány, lexikon vagy enciklopédia, különböző szempontok szerint összeállított adattár, intézménytörténeti visszaemlékezés, továbbá személyes megemlékezés – változatos és jól hasznosítható irodalmi anyag, de a magyarországi fejlemények szempontjából alapvetően nem építészettörténet. A már valóban az építészettörténet-írás körébe tartozó tudományos munkák száma igencsak csekély, közülük egy-két jelentős topográfiai feldolgozás egyszerűen nélkülözhetetlen alapmű, tucatnyi publikációt pedig maga Haba Péter jegyez, ezek a kötet előkészítésének állomásait jelzik. „Idegen” szakirodalmi előzmény tehát lényegében

nincs – valójában minden a témával később foglalkozni kívánó munka ebből a könyvből indulhat majd csak ki, ezt kell meghaladnia, esetleg következtetéseit cáfolnia, megkerülni azonban nem lehet. A munkának tehát igen jelentős az újdonságértéke, a téma feldolgozása komoly forrásfeltáráson és az írott és a képi források részletes elemzésén alapul.

A vizsgálat tárgya azonban nem csupán az egykori építészeti produkció: a korabeli publikációk és a későbbi visszaemlékezések segítségével megjelenik az építészek és az építészet önértékelésének bemutatása és vizsgálata, a történeti módszer következtében pedig mindennek a változása is. Amíg a korabeli írások az „itt és most” jelenidejében születtek, a megvalósult építményekre gyakran joggal büszke későbbi beszámolók és visszaemlékezések már több figyelmet fordítanak a történeti szempontokra is – a korszak építész szereplőinek egy része nem a semmiből jelent meg a rommá tett ország újjáépítése, majd a túlhajtott iparosítás során, hanem a két világháború között tanult, dolgozott, eredendően szocializálódott, kitűnően képzett és pályája korábbi szakaszában már alaposan felkészült, nevet is szerzett szakember volt, ahogy a vizsgált korszak lezárása sem jelentette az építészpályák lezárultát. Az előzményeket és a későbbi folyományokat tehát figyelembe kell venni, és erre Haba Péter nagy figyelmet is fordított. Ugyanakkor a vizsgálati alapvető témájává tett korszak lehatárolása nem véletlen, és azt jól meg is indokolja: az 1945-ös kezdet magától értetődik, az 1970 körüli évek pedig olyan technológiai és ezen keresztül szemléleti változásokat hoztak – elsősorban magában

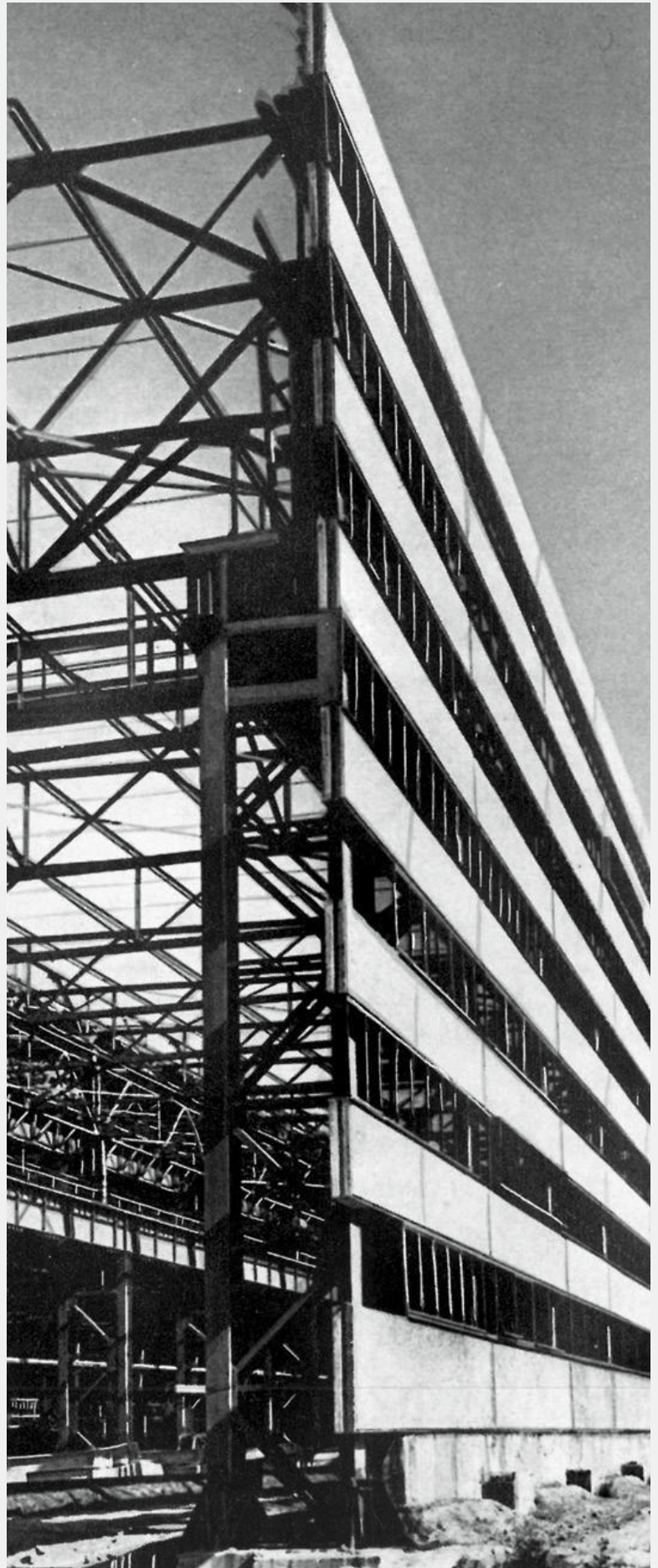

MAGTISZTTÓ-ÜZEM, OROSHÁZA. 1955–1959. TERVEZŐK: EMÖDY ATTILA, SALAMON ISTVÁN, SZILÁRD JÓZSEF

az iparban, amire alkalmazott diszciplínaként az építészeti tervezésnek azonnal reagálnia kellett –, hogy az 1970-es év korszakhatáráként való meghatározása – valójában mint annyiszor: absztrahálása – jól megindokolható.

A könyv könnyen olvasható, a leírások, értékelések megfogalmazása sokszor igencsak érzékletes, gyakran irodalmi minőségű. Ennek jelzésként idézem a csepeli Szerkezeti Emelőgépgyár rácsos rendszerű csarnokáról írottakat: „A tervezők a csuklós elemkapcsolások és a különféle kifinomult mérnöki megoldások segítségével a keretszerkezetek korábban szinte elképzelhetetlen mérvű karcsúságát és áttörtségét érték el. A felfelé szélesedő, ék alakú pillérek révén a vázrendszer szinte lebegni látszik az alapok fölött. A konzolosan túlnyúló rácsos tartók osztóbordái – mintegy a pillérek szétnyíló alakzatainak folytatásaként – sugarasan szétágaznak és összezárulnak, elmosva a szerkezeti elemek találkozási pontjait, s tovább fokozva a szerkezet súlytalanságának érzetét. Az oldalhajókat és a középső felülvilágítókat áthidaló rácsos tartók alsó öveinek feszes íve vezeti a tekintetet a tetőelemek nyugodt, egyenletes bordázata felé – a sodró lendülettel magasba törő szerkezet lezárásaként. A szerkezet szinte alig több, mint a statikai erővonalak betonba öntött hálójá, s mint ilyen, Mátraiék mérnöki és esztétikai elveinek már-már manierisztikus csúcspontja.” Mátrai Gyula, Pásztai Károly, Vasek László – hány művészettörténész hallotta korábban ezeket a neveket? – 1953-ban, a valódi szocreál „dübörgése” idején alkotta ezt a csarnokot, a feladat logikájából fakadóan a stílárís nyomás minden kényszere nélkül. Az egész kötet azt igazolja, hogy az ipari épületek tervezése mennyire független tudott maradni az ideológiai kötöttségektől.

A fentebb idézet leírás alapján középkorosként szinte már sajnálom, Haba Péter miért nem középkori székesegyházakról ír monográfiákat. Egykori műemlékvédőként azonban csak üdvözölni tudom a téma-választást. Az ipari építészet – eleinte még csak minimális mértékben – az 1950-es években került be a műemlékvédelem látókörébe, az ipari forradalom, a kiegészítés utáni iparosodás, már a 20. század emlékei is azonban csak az 1990-es évektől kezdve váltak igazán a Műemlékvédelmi, majd Örökségvédelmi Hivatal inventarizációs munkájának egyik fontos terepévé. A helyzetfelmérés, a dokumentálás jelentős mértékű védetté nyilvánítási eredményekig azonban már nem jutott el. Haba Péter kötete az általa vizsgált negyedszázad emlékanyagát a maga – ráadásul nem is csak Budapest központú – teljességében veszi számba, és értékeli pontosan, megteremtve a legfontosabb, legkiemelkedőbb emlékek egységes szempontú műemléki értékelésének az alapját; más kérdés, hogy már nincs olyan műemlékvédelem, amely az eredményeit használni tudná, és nincs olyan kultúrpolitika, amelyik ezt akarná – a 20. század második fele csekély számú már védett műemlékének a jegyzékben maradása, így aztán a sorsa is, erősen bizonytalan. Marad tehát a mintaszerű építészettörténeti, művészettörténeti alapkutatás és elemzés, a nekünk nyújtott élményen túl a későbbi korok kutatói számára adatok és képek dokumentációjaként, értékelési bázisként biztosítva a továbbgondolás esélyét, megfosztva azonban a gyakorlati hasznosítás magától értetődő módjának legcsekélyebb lehetőségétől is.

A DUNAI VASMŰ HÍDEGHENGERCSARNOKA, DUNAÚJVÁROS, 1963–1967. TERVEZŐK: PÁSZTOR VIKTOR, BALÁZS JÁNOS